

دوفصلنامه بین المللی تحقیقات حقوق قضایی

License Number: ۸۶۲۲۷ Article Number: ۷۲Q۳۰۱۶۶۲ ISSN-P: ۲۷۱۷-۱۱۳۲

بررسی سقط جنین غیرقانونی در ایران از منظر جامعه شناسی جنایی

(تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۰۵/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۰/۱۲/۱۲)

مصطفی لطفی میامی

چکیده

سقط جنین، به معنی پایان دادن بارداری در هر مرحله ای است که زندگی نوزاد در جریان است. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ به حمایت از مادر و جنین و در مواد ۷۱۶-۷۱۷-۷۱۸-۷۱۹-۷۲۰ به دیه جنین اشاره شده است. یکی از خصوصیت بزه سقط جنین این است که مجازات آن بر حسب اینکه جنین مربوط به کدام یک از دوران تکامل است متفاوت هست. نگاه (جامعه شناسی) از مصادیق علوم توصیفی است و نگاه (حقوقی) علوم هنجاری است. در جامعه شناسی وضعیت عادی جامعه در علوم جامعه شناسی و وضعیت غیر عادی جامعه تحت عنوان آسیب شناسی اجتماعی مورد مطالعه قرار می گیرد. سقط جنین در بیشتر نظام های دنیا جرم انگاری شده است. در نظام کیفری ایران (سقط جنین) هم از منظر آسیب اجتماعی و هم از منظر جرم قابل بررسی است. منتهای مراتب جنبه های جامعه شناسی موضوع نمی تواند نسبت به جنبه کیفری قضیه بی تفاوت بماند.

واژگان کلیدی: جنین، سقط جنین، جامعه شناسی، حمل، نطفه، مادر، وضع حمل

مقدمه

مسأله سقط جنین از مسائل مهم و مبتلا به همه ی کشورهاست. و هر یک به گونه درباره ی آن به بحث پرداخته اند. سقط جنین که معادل آن در عربی اجهاض، اسقاط، املاص می باشد. که عبارت است از خاتمه دادن به دوران حاملگی، خواه از طریق سلب حیات از جنین در حالی که در رحم مادر بوده است، خواه از طریق اخراج آن قبل از موعد طبیعی به نحوی که قابل زیستن نباشد. سقط جنایی سقطی است که بدون کسب اجازه قانونی از مقامات رسمی، فرد اقدام به ختم ارادی حاملگی قبل از آنکه جنین توانایی زندگی خارج از رحم را داشته باشد، می نماید و این عمل علاوه بر اینکه اقدامی جنائی است و مجازاتهای کیفری در بردارد برای پرسنل پزشکی که در آن دخالت می کنند نیز مجازاتهای کیفری و انضباطی در پی دارد. همگام با افزایش بیکاری، فقر، اعتیاد و فساد اخلاقی در جامعه، پدیده سقط جنائی نیز از نظر اجتماعی و آماری تبدیل به یکی از معضلات جدی کشور می گردد؛ که لزوم توجه به آن از سوی اندیشمندان، حقوقدانان و کارگزاران حکومتی احساس می شود. نادیده انگاشتن این واقعیت اجتماعی و به نظاره نشستن مرگ و میر مادران، گناهی نابخشودنی است و باید با بررسی علل بروز حاملگی های ناخواسته و نامشروع، علل تمایل به سقط جنین را در این گروه از زنان مشخص نمود. "مطابق عقیده کاتولیک ها، نطفه از زمانی که منعقد میشود، به دریافت موهبت زندگی الهی نایل گشته و به هیچ وجه نمیتوان این عطیه الهی را از او سلب نمود، حتی اگر سقط جنین برای دوام زندگی مادر ضروری باشد"

بخش اول: عکس العمل مذاهب

در حقوق اسلام نیز با مساله سقط جنین به شدت برخورد شده است. این عمل اصولاً جرم بوده و مرتکب به مجازات های مکرر محکوم می شود. طبق اکثر فقهای امامیه جنین در هر مرحله ای که باشد اگر سقط شود مجازات دارد.

۱- جنین قبل از دمیدن روح

۲- جنین بعد از دمیدن روح

در قرآن کریم سریعاً به آن اشاره شده است. در حقوق ایران مساله سقط جنین و مجازاتهای آن در فصل هفتم قانون مجازات های اسلامی به آن اشاره شده است. هدف نهایی از سقط جنین اجرای عدالت و تامین امنیت جامعه و اصلاح مجرمین است. و از سویی

جامعه‌شناسی و سیاست جنایی یکی از ابزارهای نوین عدالت کیفری با روش‌های کیفری و غیرکیفری در صدد مهار بزهکاری می‌باشد و از سوی دیگر زنان به عنوان قشر آسیب‌پذیر در معرض انواع بزه دیدگی قرار می‌گیرند. لذا بایستی با شناسایی یک سیاست جنایی سنجیده از بزه دیدگی این قشر عظیم جلوگیری شود. (نگارش پایان‌نامه نقی‌رمضانی، ۱۳۹۰)

بخش دوم: تعریف جنین

جنین (مباحث فقهی، حقوقی و اخلاقی)، جنین در لغت به معنای پوشاندن چیزی از حواس است و به فرزند در شکم مادر، از آن‌رو که پوشیده و پنهان است، جنین گفته می‌شود. در علوم زیستی و جنین‌شناسی، به موجود حاصل از لقاح از سه تا هشت‌هفتگی رویان و پس از هشت‌هفتگی تا زمان تولد، جنین گفته‌اند. برای واژه علقه در منابع لغوی معانی متعددی ذکر شده است، از جمله خون بسته و منجمد و زالو. مفهوم اصلی آن وابستگی و تعلق چیزی به چیز دیگر است. واژه جنین در متون فقهی و حقوقی مترادف با «حَمْل»، یعنی بچه در رحم مادر از ابتدای بارداری تا تولد، به کار می‌رود. بر پایه کاربردی دیگر در متون فقهی، واژه جنین بر حمل، پس از آنکه خلقت انسانی یابد، اطلاق می‌شود. در قرآن کریم مراحل شکل‌گیری و تکامل جنین چنین یاد شده است: نطفه، علقه، مُضْغَه، تشکیل شدن استخوان، پوشانده شدن استخوان با گوشت و دمیده شدن روح بر جنین. (ویکی‌فقه، تعریف جنین)

بند اول: سقط جنین از دیدگاه حقوقی در ایران

دو کلمه سقط و جنین که هر دو ریشه عربی دارند. سقط کلمه‌ای هست که از مصدر سقوط گرفته شده است. در زبان فارسی چند تعریف گفته شده است: به معنی برف گرفته شده و شبندی که شبیه به برف می‌باشد و در آخر به بچه نارس منتهی می‌شود که نتوانسته مراحل رشد خود را در رحم مادر طی کند. "مجمع‌بهداشت جهانی سقط جنین را اینگونه تعریف کرده است: قطع خود به خودی یا عمدی حاملگی از اولین روز قاعدگی تا هفته بیستم". "اخراج عمدی قبل از موعد جنین یا محل به نحوی که زنده یا قابل زیستن نباشد و یا منقطع ساختن دوران بارداری تفاوت این دو دیدگاه در این است که از دیدگاه پزشک مبنای اساس سن حاملگی جنین است. از نظر حقوقی قابلیت و یا عدم قابلیت حیات جنین

می باشد. حسب آمار بیش از هشتاد درصد سقط ها در ۱۲ هفته اول دوران حاملگی رخ می دهد و از این پس سرعت سقط به سرعت کافی می یابد. سقط جنین از نظر حقوقی به معنای ابهام هرگونه اعمال مجرمانه است که موجب توقیف دوران تکامل جنین و اخراج قبل از موعد طبیعی آن خواهد شد. از آن جهت که تحقق این جرم با سلب حیات جنین زنده همراه است (در قتل نفس) مطرح شده است. سقط جنین در یک تعریف گویا و جامع چنین است: "اجراج خود به خود یا با واسطه جنین یا حمل با آگاهی از آن با قصد اسقاط بدون مجوز قانونی"

از نظر حقوقی نیز مرحله رشد و تکامل جنین را به دو دسته تقسیم می نمایند که شرایط و مجازات هر دوره با دیگری متفاوت است:

الف) مرحله قبل از حلول روح که این مرحله با انعقاد نطفه که مبدا حیات انسان است شروع شده و تا زمان حلول روح در جنین ادامه می یابد و در اصطلاح (حیات جنینی) نامیده می شود.

ب) مرحله حلول روح که از ابتدای حلول روح جنین شروع می شود و تا زمان تولد ادامه می یابد که در اصطلاح (حیات زیستی) نامیده می شود. (حقوق جزای اختصاصی، ص ۱۹۶)

بند دوم: حق حیات (جنین، مادر، هر دو)

حیات یک موهبت الهی است و کسی حق ندارد آن را سلب نماید، و جنین به عنوان یک نفس یا فرد مانند سایر آمدن است باید برخوردار باشد. لذا هیچ کسی حتی والدین حق از بین بردن این انسان بی گناه را ندارند برای زنده ماندن اگر چه ادامه حیات وی به رحم مادر وابسته است از نظریه فوق استنباط می گردد در صورتیکه سقط جنین برای حیات مادر لازم و ضروری باشد در صورت ولوج روح در جنین جایز نخواهد بود. دو نظریه از دیدگاه حقوقدانان ابراز شده اشاره می شود.

۱- سقط جنین برای جان مادر جایز نمی باشد. زیرا با استفاده از قاعده فقهی ترجیح بالمرجع نمی توان حق حیات مادر را حق جنین ترجیح داد، لذا هر دو نفس انسانی محترم می باشند. و نمی شود یکی را بر دیگری ترجیح دانست.

۲- سقط جنین برای جان مادر جایز است. زیرا با توجه به وجود دو حق و تعارض بین آنه با عنایت به قاعده فقهی (اعم و مهم) ترجیح اعم بلاشکال است چون مادر که نفس کامله

است اعم بوده و جان جنین که هنوز نفس کامله نشده است به اهمیت جان مادر نمی باشد و مهم است لذا باید سهم فدای اعم کنیم. هر جا که جان مادر در خطر شدید قرار گرفته باشد. جنین را فدای او نمایم و در بعضی از مورد اگر عمل سقط جنین انجام نشد و مرگ مادر قطعی است که طبعاً مرگ جنین را نیز به همراه خواهد داشت علاوه بر این خطر کردن حیات مادر و برخورداری از سقط جنین تأمین جانی هم برای جنین در برنخواهد داشت. (گلدوزیان، حقوق جزای اختصاصی ص ۱۷۰-۱۷۱)

بخش سوم: انواع سقط جنین

الف) سقط جنین جنایی

اگر یکی از حالات زیر در سقط جنین به اثبات برسد جنایی محسوب می گردد:
اول: خروج محتویات رحمی قبل از موعد طبیعی توسط مادر با دستکاری رحم یا خوردن دارو یا ضربه عمدی به رحم (خود زنی).

دوم: دستکاری رحم با تجویز داروی سقط جنین توسط دیگران.

سوم: بکارگیری وسایل مخصوص توسط طبیب یا ماما یا افراد غیر مجاز، برای خونریزی و سقط جنین و قطع حاملگی، بدون مجوز قانونی.

بنابراین سقط جنین جنایی ناظر به حالتی است که عالماً و عامداً اقدام به اخراج جنین از رحم مادری می گردد.

ب) سقط جنین طبی

اگر ادامه حاملگی برای مادر خطرناک بوده یا موجب تشدید عوارض بیماری و وخامت حال وی گردد، پس از ارسال مدارک مربوط به مراجع قانونی، ارجاع آن به پزشک قانونی صورت می پذیرد.

ج) سقط جنین خودبه خودی یا مرضی

درخصوص این نوع سقط باید بیان نمود؛ بسیاری از بانوان به علل ارش، آناتومیک، ابتلا به بیماری های گوناگون و سایر علل ناشناخته دیگر، دارای زمینه برای سقط جنین هستند و با اندک استرس روحی یا صدمه فیزیکی سقط جنین می نمایند. چنانچه ملاحظه می گردد چنین سقطی علی رغم میل و خواسته زن حامله و به لحاظ وجود بیماری و یا سایر علل دیگر که خارج از اراده او می باشد، حادث می شود و فاقد وصف مجرمانه است.

د) سقط جنین ضربه ای

اصولاً در این سقط که "به دنبال حوادث و صدمات ضربه ای پیش می آید، اثبات رابطه علیت بین ضربه و سقط بسیار مشکل است و نیاز به همکاری مقام قضایی و پزشکان دارد، زیرا گاهی با اندک ضربه ای، سقط پیش می آید و گاهی در صدمات شدید لگنی جنین سالم می ماند". (مشاوران حقوقی میزان، سقط جنین)

بخش چهارم: روش های سقط جنایی

اجساد مادرانی که به دلیل سقط جنائی در سالن تشریح پزشکی قانونی و یا در شرایط بحرانی به دنبال سقط جنایی در بیمارستان ها دیده می شوند، به علت چشم پوشی بر واقعیتی اجتماعی است که متأسفانه تاکنون تدبیر جدی برای یافتن راه حل مناسب آن اندیشیده نشده است. فوت حدود ۸۰ هزار زن در سال به دنبال سقط های غیرقانونی در سطح جهان که لزوماً مرگ ۸۰ هزار کودک را نیز به همراه خود داشته است و وجود ۱۰٪ سقط غیرقانونی از مجموعه موارد سقط در ایران، اهمیت بررسی و کنکاش بیشتر این موضوع را در بین متخصصین و مسئولان نشان می دهد. ختم ارادی حاملگی قبل از کسب توانائی جنین برای زندگی خارج از رحمی، بدون کسب مجوز قانونی به عنوان سقط جنایی شناخته می شود. اقدام به این امر معمولاً توسط خود فرد یا افراد ناآگاه و پزشکان و پرستاران متخلف و بعضاً با روشهای غیرعلمی انجام می شود. اکثر سقط های جنایی در طی ماه های دوم و یا سوم بارداری با استفاده از داروها و یا با آسیب موضعی صورت می گیرد؛ ولی در ماه اول بارداری، وارد شدن ضربه و صدمه به ناحیه شکم و لگن عامل ایجاد سقط می باشد. روش های سقط جنائی عبارتند از:

۱- داروهای سقط زا: این داروها با مقادیر کم، بی تاثیر هستند ولی در مقادیر بیشتر بدون اثر سقط زایی مستقیم با ایجاد اثرات توکسیک ایجاد سقط می نماید.

۲- ترکیبات سقط زای موضعی: با اعمال اثر شیمیایی خود در داخل واژن یا سرویکس منجر به سقط می شوند.

۳- ابزار و وسایل سقط زا: موثرترین روش ب رای سقط هستند و از طریق شستشوی داخل رحم، تریق سریع و پرفشار مایع در رحم و یا استفاده مستقیم از اشیاء سخت یا فلزی مانند روش کورتاژ، به کار میروند. علل مرگ در سقط جنایی عبارتند: مرگ مهاری،

شوک هموراژیک، سپتی سمی، مسمومیت دارویی یا شیمیایی، آمبولی هوا، آمبولی مایع آمینوتیک. آشنائی پزشکان و پرسنل درمانی با موارد سقط جنین و علل منجر به مرگ مادران، همراه با آگاهی مسئولان و کارگزاران حکومتی، در ایجاد انگیزه برای یافتن راه حل در کنترل و کاهش سقط جنین در جامعه موثر خواهد بود.

بخش پنجم: علل مرگ در سقط جنایی

مرگ مهاری: به دنبال قرار گرفتن کاتتر، سوند و یا سرنگ در دهانه رحم تحریک واگ ناشی از دیلاتاسیون شدید بروز می کند این امر موجب ایست قلبی می گردد. اضطراب و فشار روحی زنان نیز احتمال مرگ مهاری را افزایش می دهد. شوک هموراژیک: استفاده از ابزار و وسایل سخت یا فلزی یا سرنگ می تواند باعث پارگی واژن و خونریزی شدید داخلی یا خارجی شود.

سپتی سمی: دلایلی مانند قطعه باقیمانده جفت درون رحم یا بقایای حاملگی ممکن است باعث ایجاد عفونت و مرگ شود.

آمبولی مایع آمینوتیک: ورود عناصر جامد مایع آمینوتیک در جریان خون سیستمیک می تواند باعث صدمه به کلیه، مغز و کبد شده و باعث مرگ گردد. (کاظمیان، محمد. روش های متداول در سقط جنایی و علل مرگ و میر ناشی از آن)

نتیجه گیری

سقط جنین یک انتخاب بین آبرو و حقوق انسانی مادر از طرفی حق زنده ماندن کودک از طرف دیگر، صورت می گیرد. دادن آموزش و آگاهی های لازم به افراد جامعه تأمین مالی آن دسته از خانواده ها که به دلیل فقر اقدام به از بین بردن کودک خود می کنند و جلوگیری از اشاعه فساد و به ویژه خشونت و تجاوز به زنان، از جمله مسائلی است که در ارتباط با سیستم پیشگیری از تولید جنین ناخواسته قرار دارد. از طرف دیگر با توجه به وجود چنین مسئله ای و به منظور کاهش موارد غیرقانونی و نیز کنترل مسئله سقط جنین بیش از پیش مطرح است. در ایران نیز خوشبختانه تغییر قانون در این زمینه که سقط جنین را با نظر پزشکان متخصص در صورت لطمه زدن به سلامت مادر به صورت مشروط و تا زمان خاصی از رشد نطفه مجاز کرده است قدم مثبتی است که پزشکان می توانند از تأثیرات منفی شدید سقط جنین غیر قانونی جلوگیری کنند.

منابع و مآخذ

- حقوق جزای اختصاصی، جرایم علیه تمامیت جسمانی، منفعت معنوی اموال و مالکیت، امنیت و آسایش عمومی، علمی کاربردی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ نوزدهم، ۲۴۹۹ ص ۱۹۶.
- دکتر گلدوزیان، ایرج. حقوق جزایی اختصاصی، جلد اول، چاپ چهارم، دانشگاه ملی، سال ۱۳۶۸، ص ۱۷۰-۱۷۱
- حسین پور، مریم. سقط جنین از نظر جامعه شناسی جنایی ۱۳۹۳
- کاظمیان، محمد. روش های متداول در سقط جنایی و علل مرگ و میر ناشی از آن. فصلنامه باروری و ناباروری / پاییز ۸۴ صفحات ۴۵۶-۴۵۰
- سقط جنین و انواع آن به آدرس: <https://www.ksymg.com/abortion-and-its-variants/>
- امیریان فارسانی، امین، بررسی تطبیقی جرم سقط جنین در ایران و انگلستان ۱۳۹۸
- احمد پوربخوانی، علی، تحلیل کیفری جرم سقط جنین ۱۳۹۹